

Voorbij de Friese Paradox

Vijf opgaven voor een toekomstbestendige economie in Fryslân

03-07-2025

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Aanleiding en doelstelling	5
Onderzoeksopzet	7
1 - Kies scherp voor kansrijke sectoren	8
2 - Maak de verzorgende economie efficiënt	10
3 - Denk voorbij de terp	11
4 - Verbind wonen en werken	13
5 - Koers op toekomstige brede welvaart	14
Conclusie	15
Bijlage 1: Dialoogdeelnemers en geïnterviewden	16
Bijlage 2: Economische analyse	17

Samenvatting

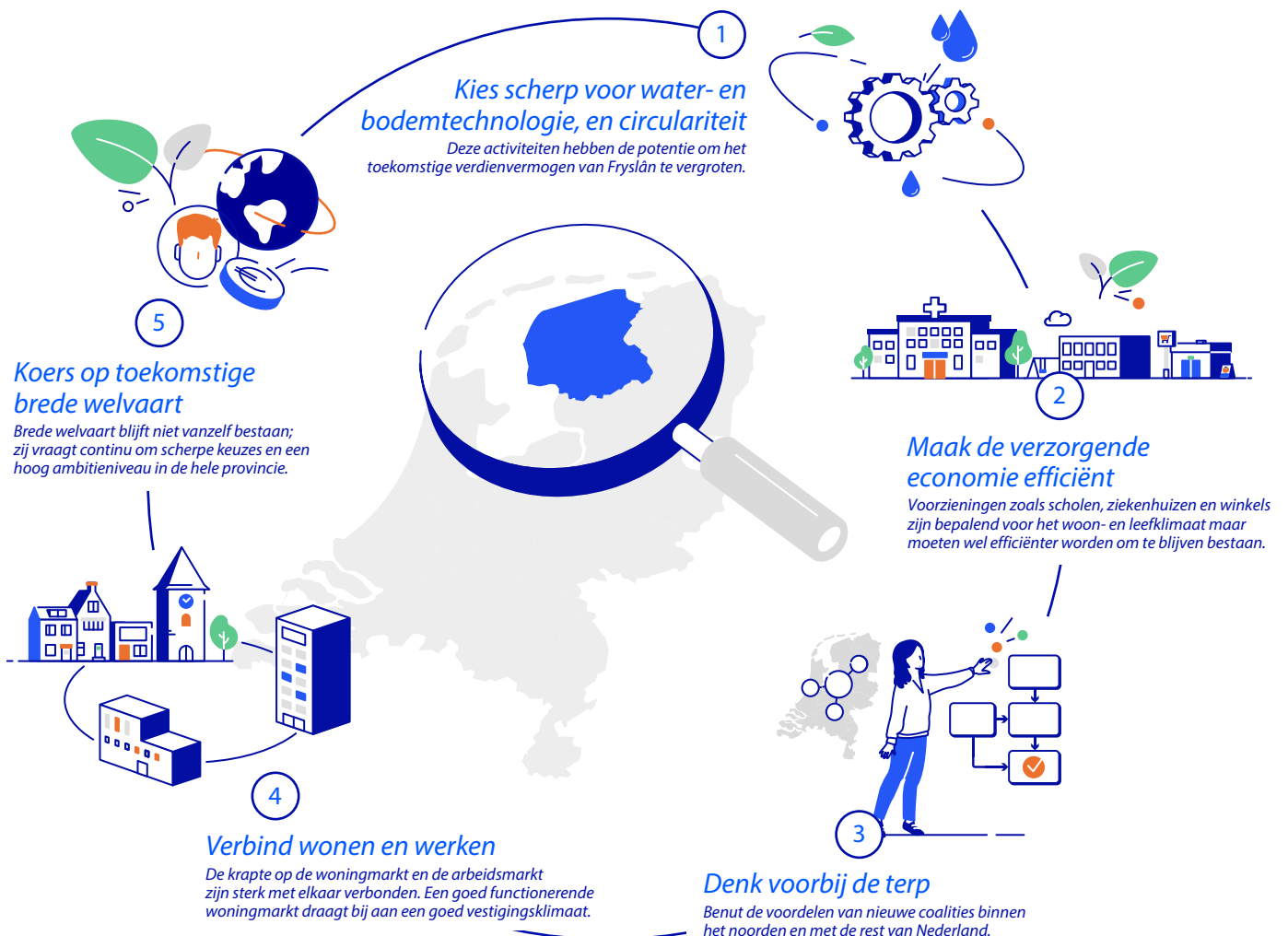
In vergelijking met andere delen van Nederland scoort Fryslân structureel minder goed op economische indicatoren als inkomen en productiviteit. Tegelijkertijd zijn Friezen over het algemeen gelukkiger, wat wordt toegeschreven aan de rust en de ruimte, de sterke sociale samenhang, gezondheid en veiligheid. De brede welvaart in Fryslân is dan ook hoger dan gemiddeld in Nederland. We zien dat ook terug in een hogere veiligheid, woontevredenheid en maatschappelijke betrokkenheid. Om deze hoge brede welvaart in de toekomst vast te houden, heeft Fryslân wel een vitale economie nodig.

Om verschralling in economische activiteiten en voorzieningen tegen te gaan, is juist schaalvergroting nodig. In deze studie schetsen we **vijf opgaven voor een toekomstbestendige economie die de fundering vormt voor toekomstbestendige brede welvaart**. De opgaven komen voort uit interviews en dialooggesprekken die de Rabobank in het voorjaar van 2025 heeft gevoerd met sleutelpersonen uit de Friese economie.

- 1 Kies scherp voor water- en bodemtechnologie, en circulariteit.** Fryslân moet scherp kiezen voor economische activiteiten die passen bij de provincie en die de economie verder brengen. Activiteiten waar de regio ook écht onderscheidend in kan zijn. Water- en bodemtechnologie, en circulariteit zijn activiteiten waarvoor Fryslân al waardevolle kennis bezit en die de potentie hebben om het toekomstige verdienvermogen te verbeteren.
- 2 Maak de verzorgende economie efficiënt.** Bedrijven in de verzorgende economie voorzien in de behoeften van de eigen bevolking; denk hierbij aan supermarkten en schoenmakers maar ook aan scholen en ziekenhuizen. Dit deel van de economie is bepalend voor het woon- en leefklimaat en dus een belangrijke bouwsteen voor brede welvaart. Gegeven de lage bevolkingsdichtheid, de ontgroening en de vergrijzing is een efficiënte inrichting van deze verzorgende sectoren een belangrijke uitdaging voor Fryslân. Te weinig economisch draagvlak onder de verzorgende economie en daarmee aantasting van het woon-leefklimaat ligt op de loer. Toerisme heeft een belangrijke functie om verschralling van de verzorgende economie te voorkomen, vooral de detailhandel en de horeca.
- 3 Denk voorbij de terp.** De soms wat naar binnen gekeerde houding van Fryslân kan worden getypeerd als 'denken op de terp'. Om de brede welvaart er ook in de toekomst hoog te houden, heeft Fryslân de andere Noord-Nederlandse provincies en de rest van Nederland nodig. Voor een florerende economie is het van belang om verder te kijken dan de terp: grootsere en ambitieuzere, waarbij de voordelen van coalities volop kunnen worden benut.
- 4 Verbind wonen en werken.** De provincie kampt met een snel vergrijzende bevolking en een dalend geboortecijfer. Deze vergrijzing, ontgroening en zelfs bevolkingskrimp in sommige delen van Fryslân vergroten de arbeidsmarktkrapte en zorgen ervoor dat het draagvlak voor voorzieningen steeds kleiner wordt. De nadelige gevolgen hiervan voor het vestigingsklimaat, voor zowel werkgevers als

werknemers, laten zien hoe sterk de woningmarkt en de arbeidsmarkt met elkaar verbonden zijn. Jongeren binden aan Fryslân is belangrijk voor de arbeidsmarkt en daarmee voor het behoud van brede welvaart.

- 5 Koers op toekomstige brede welvaart.** Het denken in termen van brede welvaart is al even geleden geland in Fryslân. Maar brede welvaart blijft niet vanzelf bestaan. Het vraagt continu om scherpe keuzes en een hoog ambitieniveau in de hele provincie. Daarom zou het uitgangspunt bij beleid moeten zijn om een economie te creëren die voldoende verdienvermogen heeft om bij te dragen aan toekomstige brede welvaart, rekening houdend met de sociale en ecologische dimensies van brede welvaart.

Aanleiding en doelstelling

De Friese paradox; brede welvaart in een Fries jasje

De Friese paradox is geïntroduceerd in 2018 ([Planbureau Fryslân, 2018](#)). Het idee achter het begrip is echter waarschijnlijk al veel langer van toepassing. In vergelijking met andere delen van Nederland scoort Fryslân structureel minder goed op economische indicatoren als inkomen en productiviteit (zie bijlage 2). Tegelijkertijd, en dat is het paradoxale, zijn Friezen over het algemeen gelukkiger. Dit wordt toegeschreven aan de rust en de ruimte, de sterke sociale samenhang, gezondheid en veiligheid.

Dit beeld zien we terug in de brede welvaart van Fryslân. De brede welvaart in de drie Friese regio's,¹ en dus ook in Fryslân als geheel, is hoger dan gemiddeld in Nederland. En als we naar de onderliggende dimensies kijken (zie figuur 1), valt op dat Fryslân op de dimensie inkomen een stuk lager, maar op de dimensies subjectief welzijn (geluk en tevredenheid), veiligheid, huisvesting en maatschappelijke betrokkenheid veel hoger scoort dan Nederland als geheel (zie bijlage 2).

Figuur 1: De elf dimensies van brede welvaart

Bron: RaboResearch, Universiteit Utrecht 2025

Geen garantie voor de toekomst

Met brede welvaart erkennen we dat de kwaliteit van leven afhangt van meer dan alleen geld, zoals de Friese paradox bewijst. Maar we moeten toch ook erkennen dat het hoge niveau van financiële welvaart in Nederland bijdraagt aan gezondheid, onderwijs, veiligheid en huisvesting. Balans is

¹ Hiermee bedoelen we de COROP-regio's Noard-Fryslân, Súdeast-Fryslân en Súdwest-Fryslân.

daarbij het sleutelwoord. Te veel focus op enkele dimensies zet andere dimensies onder druk. Is de balans goed, dan kunnen ze elkaar versterken.

En hier ligt de crux voor Fryslân. De economische groei, de arbeidsproductiviteit en de economische omvang zijn hier relatief laag. En gezien de lage bevolkingsdichtheid en de bovengemiddelde ontgroening en (toekomstige) vergrijzing komt daar niet zomaar verandering in. Dit kan leiden tot minder draagvlak voor bepaalde economische activiteiten en voorzieningen, terwijl andere voorzieningen de vraag juist niet kunnen bijbenen door een gebrek aan personeel.

Tegelijkertijd heeft Fryslân, net als de rest van Nederland, een aantal grote uitdagingen op het gebied van duurzaamheid, zoals de energietransitie en netwerkcongestie, de stikstofproblematiek, de kwaliteit en beschikbaarheid van water en de overgang naar circulariteit. Deze uitdagingen vragen om innovatie en dus om kennis, mensen en investeringen.

Een te lang kwakkelende economie raakt uiteindelijk niet alleen het verdienvermogen van Fryslân, maar tast ook het geluk van de Friezen aan. Ook Planbureau Fryslân concludeert dat het Fries geluk onder druk staat ([Planbureau Fryslân, 2024](#)). De huidige hoge brede welvaart van de Friezen is dan ook beslist geen garantie voor de toekomst.

Toekomstbestendige economie

Een economie die voldoende verdienvermogen heeft en tegelijkertijd rekening houdt met de sociale aspecten en de natuurlijke omgeving. Dat is de grote uitdaging. Daarmee draagt de Friese economie bij aan brede welvaart en het geluk van de Friezen. Gebaseerd op eigen analyse en uitgebreide interviews en gesprekstafels formuleren we vijf opgaven voor een toekomstbestendige economie die de fundering vormt voor toekomstbestendige brede welvaart.

Schaalvergroting is nodig om verschraling tegen te gaan

Schaalvergroting is dé manier om verschraling van economische activiteiten en het voorzieningenaanbod tegen te gaan. Dat is de overkoepelende conclusie uit interviews en dialooggesprekken die we hebben gevoerd met sleutelpersonen uit de Friese economie. Activiteiten waar de regio écht onderscheidend in kan zijn en die een grotere markt bedienen dan alleen de Friese, zouden zoveel mogelijk moeten opschalen, om de Friese economie toekomstbestendig te maken. Een toekomstbestendige economie draagt eraan bij dat het voorzieningenaanbod in Fryslân op peil blijft. Gebeurt dit niet, dan verschaalt dit voorzieningenaanbod en daarmee daalt ook het huidige hoge niveau van brede welvaart in Fryslân.

Hoe schaalvergroting uitwerkt in de Friese economie, en op welke manier Fryslân de verschraling van het voorzieningenaanbod tegen kan gaan, hebben we in dit rapport in vijf opgaven uiteengezet.

Onderzoeksopzet

Onderzoeksvraag

De hoofdvraag van ons onderzoek luidt als volgt:

Wat zijn de opgaven voor een toekomstbestendige Friese economie?

In de Blue Delta Monitor staan de ambities voor Fryslân ([Planbureau Fryslân, 2024](#)). De monitor werpt voornamelijk een blik op het heden en kijkt daarbij naar statistieken en trends. In dit onderzoek kijken we vooruit en benoemen we wat de opgaven zijn voor Fryslân in de komende jaren en decennia. De Blue Delta Monitor en dit onderzoek vullen elkaar dus goed aan.

Onderzoek op basis van interviews, dialogen en data

Het onderzoek is in drie delen uitgevoerd. Tussen februari en april 2025 hebben we acht sleutelpersonen van toonaangevende organisaties in Fryslân² geïnterviewd. In maart vonden gesprekstafels plaats met belanghebbenden in de regio: bedrijven, maatschappelijke organisaties, onderwijsinstellingen en gemeentelijke overheden. In bijlage 1 staan alle geïnterviewden en deelnemers aan de dialooggesprekken.

De opgaven voor een toekomstbestendige Friese economie komen voort uit deze interviews en dialooggesprekken. Dit rapport is een weergave van de gesprekken die we hebben gevoerd. Ook bouwen we voort op data uit studies van RaboResearch, zie hiervoor bijlage 2. De opgaven zijn los beschreven in het rapport, maar ze hangen onderling samen en overlappen deels. Alle bevindingen in dit onderzoek komen voor rekening van Rabobank. Informatie en opmerkingen uit de gesprekstafels en de interviews zijn geanonimiseerd verwerkt in dit rapport.

² We kijken hierbij naar het vasteland in Fryslân; de Waddeneilanden vallen buiten het terrein van dit onderzoek.

1 - Kies scherp voor kansrijke sectoren

De Friese economie heeft een nieuwe economische dynamiek nodig om het huidige niveau van brede welvaart te waarborgen. Deze nieuwe economische dynamiek bestaat bij voorkeur uit activiteiten die een grotere markt bedienen dan alleen de Friese, om daarmee meer verdienvermogen en een toekomstbestendige economie te creëren. Innovatie, schaalvergroting en ambitie zijn hierbij de kernbegrippen. We zien het toekomstig verdienvermogen als cruciaal element voor brede welvaart.

Fryslân moet daarbij scherp kiezen voor economische activiteiten die passen bij Fryslân en die de economie verder brengen. Scherpe keuzes zijn nodig vanwege de beperkte beschikbaarheid van personeel. Gezien de sterke vergrijzing is die uitdaging van de krimpende beroepsbevolking in Fryslân nog groter dan in andere delen van het land (zie bijlage 2).

“Waar is Fryslân nu echt in gespecialiseerd? HTSM, Water Technology, Circulair Materials. Anderen hebben die selectie niet dus ga erin uitblinken!”

Tijdens de dialogen kwamen twee thema's duidelijk naar voren: water- en bodemtechnologie en circulaire economie. Beide zijn ook speerpunten van de Economische Samenwerkingsagenda Blue Delta. Fryslân onderscheidt zich op het gebied van water- en bodemtechnologie en circulariteit. We denken dat deze activiteiten kansrijk zijn om het toekomstige verdienvermogen van de Friese economie te waarborgen. Daarmee willen we niet zeggen dat dit de enige kansrijke sectoren zijn om het toekomstige verdienvermogen in Fryslân te vergroten.

“Bodem en water zijn vertrekpunten voor Friesland.”

Water- en bodemtechnologie

De band van Fryslân met het water gaat ver terug, en dit is ook terug te zien in de economie. Aan elk van de vier dialoogtafels is dit onderwerp meerdere keren ter sprake gekomen. Al jaren huisvest Fryslân veel bedrijven die zich richten op water en watertechnologie. In interviews en dialooggesprekken gaven deelnemers aan dat Fryslân de positie die het al heeft op het gebied van watertechnologie, voornamelijk vanuit de watercampus in Leeuwarden, verder kan versterken en er internationaal ook meer aan kan verdienen. De toegevoegde waarde per baan is in de watersector hoog, zo'n 150.000 euro per baan per jaar ([Innovatiepact Fryslân, 2024](#)). De potentie voor de sector is dus groot. Het veiligstellen van voldoende en schoon drinkwater is een wereldwijde uitdaging die ook voor Nederland steeds groter wordt.

“Iets minder Calimero, iets meer ambitie; wat betekent het om wereldspeler te zijn op het gebied van circulariteit en water, wat moet je daarvoor doen?”

Onderzoeksinstituut Wetsus speelt hierbij al een grote rol. Het vestigingsklimaat voor Wetsus en andere water(technologie)bedrijven zo gunstig mogelijk maken, kan de Friese economie een flinke impuls geven. Het gaat hierbij om ondersteunen en uitbreiden van het bestaande kenniscluster rondom watertechnologie, opleiden van voldoende personeel, investeringen in innovaties, zorgen

voor een goede organisatie en sterke netwerken in de sector en ervoor zorgen dat (beginnende) bedrijven en financiers elkaar weten te vinden.

Waterkwaliteit hangt sterk samen met de kwaliteit van de bodem. Op het gebied van bodemtechnologie heeft Fryslân een sterke kennispositie opgebouwd. De vestiging van [Hogeschool van Hall Larenstein](#) in Leeuwarden met het lectoraat duurzaam bodembeheer en het [Kenniscentrum Bodem](#) in Oosterwolde dragen hieraan bij. Het gunstige vertrekpunt van de provincie op het gebied van bodemtechnologie is ook tijdens de dialoog genoemd. Bodemtechnologie gaat over de methoden en apparaten waarmee de bodem kan worden onderzocht, gereinigd, verbeterd en beschermd. Denk hierbij aan bodemsanering, bodemverbetering, waterbeheer en duurzame landbouw. Er ligt voor heel Nederland een grote uitdaging om bodembeheer zowel economisch als ecologisch gezond te maken en te houden ([Kenniscentrum Bodem, 2025](#)). De sterke positie hierin van Fryslân biedt daarom kansen voor nieuwe economische dynamiek.

Circulariteit

Fryslân focust nu tien jaar op de transitie naar een circulaire waardeketen. Daarmee heeft de provincie een sterke kennispositie opgebouwd op dit gebied. Circulariteit vraagt soms tot wel 40% meer fysieke ruimte dan traditioneel ondernemen ([Planbureau voor de Leefomgeving, 2023](#)). In Fryslân is er ruimte om hieraan te werken. Er is een groeiende markt voor circulaire producten en productietechnieken. Deze markt vindt ook steun in de doelstelling van de Nederlandse overheid om in 2050 volledig circulair te zijn. Ook producten en methoden op het gebied van circulariteit bedienen een grotere markt dan alleen die van Fryslân, en vormen daarmee kansen voor meer verdienvermogen. Deze kennis en productiemethoden uitbouwen en exporteren kan bijdragen aan een toekomstbestendige economie.

“Bij Circulair Fryslân kan het wel: samen bereik je veel meer en dat komt ook door het persoonlijke belang van de ondernemers.”

De [Vereniging Circulair Friesland](#) kwam in interviews en dialogen als Friese trots op het gebied van circulariteit naar voren. Net als bij watertechnologie is het continueren en uitbreiden van het kenniscluster over circulaire economie belangrijk. Ook de toegang tot kapitaal is van groot belang om circulaire activiteiten in Fryslân uit te breiden.

2 - Maak de verzorgende economie efficiënt

Sommige delen van de economie richten zich meer op landelijke of zelfs internationale markten dan andere. Goede voorbeelden hiervan zijn de industrie en de landbouw. Andere delen oriënteren zich meer op de lokale of regionale markt. Bedrijven en instellingen in dit deel van de economie voorzien in de behoeften van de eigen bevolking; denk hierbij aan supermarkten en schoenmakers maar ook aan scholen en ziekenhuizen. Deze zogenoemde verzorgende economie is bepalend voor het woon- en leefklimaat en dus een belangrijke bouwsteen voor brede welvaart.

Vanwege hun regionale oriëntatie zijn dit over het algemeen niet de sectoren die veel geld van buiten Fryslân binnenhalen. Bovendien zijn veel activiteiten in die sectoren relatief arbeidsintensief. Denk wederom vooral aan de zorg. Gegeven de lage bevolkingsdichtheid en de ontgroening en vergrijzing is een efficiënte inrichting van deze sectoren een belangrijke uitdaging voor Fryslân. Gebeurt dit niet, dan ligt verschralling van de verzorgende economie op de loer. Daarom is het van belang dat Fryslân dit deel van de economie niet uit het oog verliest.

Het toerisme speelt hierbij een grote rol en heeft een belangrijke functie om de verschralling van de verzorgende economie te voorkomen. Op veel plekken in Fryslân houden toeristen het voorzieningenniveau op peil, vooral de detailhandel en de horeca. Het is daarom terecht dat toerisme een blijvend speerpunt is in de Blue Delta Monitor.

Zorginstellingen zijn een belangrijk onderdeel van brede welvaart. Door de relatief sterke vergrijzing en ontgroening is in de komende jaren steeds minder zorgpersoneel beschikbaar. Dit terwijl de zorgvraag toeneemt. Het huisartsentekort is nu al nijpend in Fryslân. Dit leidt bijvoorbeeld tot problemen op de spoedeisende hulp van het Frisius MC ([NOS, 2025](#)). Dit probleem wordt snel erger door de dubbele vergrijzing - er komen meer ouderen bij die ook nog steeds ouder worden - van zowel zorgvragers als zorgaanbieders. In Fryslân speelt dit nog sterker dan in de rest van Nederland. Zo gaat 40% van de huisartsen in Leeuwarden binnen vier jaar met pensioen ([Omrop Fryslân, 2025](#)).

“De efficiëntie-slag binnen de zorg moet nog plaatsvinden. We hoeven niet heel Europa te veranderen, we moeten ervoor zorgen dat het hier (in Fryslân) goed gaat.”

Het bestaande voorzieningenniveau moet efficiënter worden ingericht. Zo kunnen gezondheidscentra wellicht een deel van de zorg overnemen die ziekenhuizen nu leveren. Dit verlaagt de druk op de ziekenhuizen en biedt Friezen voor sommige zorgbehoeften een behandeling dichterbij huis. Daarnaast is het advies om zo veel mogelijk in te zetten op preventie. De [Friese Preventieaanpak](#) verricht in dit kader al veel relevant werk en het belang daarvan, juist ook voor de economie en de brede welvaart, kan volgens de dialoogdeelnemers niet genoeg worden benadrukt.

3 - Denk voorbij de terp

Om de brede welvaart er ook in de toekomst hoog te houden, heeft Fryslân de andere Noord-Nederlandse provincies en de rest van Nederland nodig. Fryslân kan het niet alleen. Geïnterviewden en deelnemers aan de dialoog typeerden de soms wat naar binnen gekeerde houding van Fryslân als 'denken op de terp'. Voor een florerende economie is het echter belangrijk om verder te kijken dan de terp: groter en ambitieuzer, waarbij de voordelen van coalities volop kunnen worden benut. Dit kwam duidelijk naar voren tijdens de interviews en de dialogen. De deelnemers gaven aan dat het noorden meer als één geheel moet gaan opereren. Ook zijn sterke banden met andere delen van Nederland en Den Haag onmisbaar.

"We zijn te veel bezig met onszelf te vergelijken met de Randstad en daarnaast vieren we onze cultuur. Dit is goed, maar het kan ons ook tegenhouden in het zoeken naar verbindingen met de buitenwereld."

Daarnaast kwam in gesprekken het 'Calimero-complex' aan bod, om aan te geven dat in Fryslân het gevoel heerst niet serieus te worden genomen door 'de buitenwereld'. Ook in dat opzicht gaat het vaak over de rest van Noord-Nederland, maar ook over Nederland als geheel. Dit gevoel komt bijvoorbeeld naar boven bij de verdeling van Europese subsidiegelden (NOS, 2019). Het 'Calimero-complex' is alleen pas constructief, als het wordt omgezet in ambitie om er iets aan te veranderen. En aan die ambitie schort het soms in Fryslân, blijkt uit de gesprekken die we hebben gevoerd.

"Mensen in Fryslân vinden het al snel 'bêst genôch'. Er is weinig wil tot veranderen bij veel mensen. Mensen zien steeds minder dat ze zelf ook een aandeel hebben in een groter geheel."

Het is belangrijk dat stakeholders in de Friese economie zich realiseren dat Fryslân klein is en dat de meeste samenwerkingsverbanden uiteindelijk meer opleveren dan dat ze kosten. Fryslân zou daarom moeten durven investeren in de relaties met de andere noordelijke provincies. De drie noordelijke provincies kennen al diverse samenwerkingsverbanden, bijvoorbeeld in de Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij, het Samenwerkingsverband Noord-Nederland of bij de Universiteit van het Noorden. Vertrouw erop dat samenwerken de economische taart vrijwel altijd groter maakt, en dat het de Friese economie en daarmee de brede welvaart ten goede komt.

"Onze aandacht, energie en het toekomst-denken moeten zich meer oriënteren op de bijdragen die we kunnen leveren."

De Friese Economic Board, die momenteel wordt opgericht, kan een belangrijke schakel zijn in de vorming van deze coalities. Een Economic Board fungeert als spil in het web tussen bedrijven, overheden en kennisinstellingen en richt zich daarbij onder meer op het verbeteren van het vestigingsklimaat en daarmee het toekomstbestendig maken van de regionale economie. Het is ook essentieel dat de Economic Board zich richt op een betere samenwerking binnen de triple helix (de driehoek van bedrijfsleven, overheid en onderwijsinstellingen). De triple helix is immers verantwoordelijk voor de uitvoering van de plannen. De Economic Board zorgt bijvoorbeeld voor

een gezamenlijk geluid van ondernemers naar de overheid, waardoor de overheid ondernemers ook in een vroeg stadium bij plannen kan betrekken.

“We missen organisaties met omvang en doorzettingsmacht om een regio de volgende fase in te krijgen.”

Samenwerking binnen Fryslân

Ook ligt er een taak voor de Economic Board om de samenwerking binnen Fryslân te stroomlijnen. Deze kan nog meer één geheel worden. Dit geldt onder andere voor de economische samenwerking tussen de achttien gemeenten.

Uit de interviews en dialogen blijkt dat er ruimte is voor verbetering van de organisatie van Fryslân. Er zijn veel partijen die van elkaar niet weten dat ze bestaan, waardoor het spreekwoordelijke wiel vaak opnieuw wordt uitgevonden. Daarbij lijkt er ook een gat te zijn tussen wat er lokaal gebeurt, in bijvoorbeeld ondernemersverenigingen, en wat er voor Fryslân als geheel nodig is.

“Er zijn veel partijen die niet van elkaar weten dat ze bestaan. We moeten de samenwerking bevorderen tussen partijen die niet van elkaar weten dat ze bestaan of wat ze doen.”

Een aantal kenmerken van Fryslân en van het Friese bedrijfsleven maakt de organisatie van dit bedrijfsleven een uitdaging. Het is lastiger om kleine bedrijven te bereiken en mee te nemen in regionaal-economische plannen. De dichtheid van mensen en bedrijven is in Fryslân lager dan in de rest van Nederland. Dit zorgt ervoor dat reisafstanden groter zijn en clustervorming moeilijker is. Het is minder vanzelfsprekend dat mensen en bedrijven elkaar tegenkomen en zo van elkaar kunnen leren. Daarom moet de clustervorming in Fryslân worden geholpen. Hierbij kan de succesvolle aanpak van het [Innovatiecluster Drachten](#) als voorbeeld dienen. Dit cluster startte ruim tien jaar geleden met een samenwerking tussen zes bedrijven en is uitgegroeid tot een bedrijsvennetwerk en kenniscluster in de hoogtechnologische maakindustrie met grote economische waarde voor Fryslân.

“Er zit wel denkkraft op het lokale niveau – bijvoorbeeld bij de ondernemersverenigingen, maar de agenda is toch meer praktisch; beveiliging, infra of parkeerplekken.”

4 - Verbind wonen en werken

Veel Nederlandse regio's zoeken naar manieren om aantrekkelijk te blijven voor (jonge) talentvolle arbeidskrachten. In Fryslân is die opgave extra urgent. De provincie kampt met een sneller vergrijzende bevolking en een sterk dalend geboortecijfer ([Planbureau Fryslân, 2025](#)).

Deze vergrijzing, ontgroening en bevolkingskrimp in sommige delen van Fryslân vergroten de arbeidsmarktkrapte en zorgen ervoor dat het draagvlak voor voorzieningen steeds kleiner wordt. Denk hierbij aan scholen, speeltuinen en supermarkten, die heel belangrijk zijn voor brede welvaart. Met het verdwijnen van deze voorzieningen wordt Fryslân minder aantrekkelijk om te wonen en werken, vooral voor jongvolwassenen en gezinnen, en daarmee ontstaat een vicieuze cirkel.

Verbind jongeren aan Fryslân

De verwachting is dat de potentiële beroepsbevolking in Fryslân tot 2040 slinkt met 22.500 mensen ([Planbureau Fryslân, 2025](#)). Het behouden en aantrekken van talent voor Fryslân is daarom een grote uitdaging. Ook Commissaris van de Koning Arno Brok onderkent dit probleem en geeft aan dat Fryslân op zoek moet naar een nieuwe economische dynamiek, en jonge mensen aan zich moet binden ([Planbureau Fryslân, 2024](#)).

Wonen en werken zijn in deze opgave sterk met elkaar verbonden. Het woningtekort leidt tot problemen op de arbeidsmarkt, omdat werkenden steeds moeilijker een (betaalbare) woning kunnen vinden in de buurt van hun werk ([Sociaal Economische Raad, 2022](#)). Dit probleem is vooral groot voor starters en mensen met een onzekere arbeidsrelatie. In geen enkele Friese gemeente heeft een eenverdiener met een modaal bruto inkomen genoeg geld om een gemiddeld geprijsd huis te kopen ([Omrop Fryslân, 2024](#)). De nadelige gevolgen hiervan voor het vestigingsklimaat, voor zowel werkgevers als werknemers, laten zien hoe sterk de woningmarkt en de arbeidsmarkt met elkaar verbonden zijn.

Benut de Friese kwaliteiten

Fryslân is beslist niet de enige provincie met deze uitdagingen. Overal in Nederland is de arbeidsmarkt krap en vergrijzing is een landelijk fenomeen. In de 'strijd om talent' is onderscheid daarom belangrijk. In dat opzicht heeft Fryslân veel te bieden.

Het aantal inwoners per vierkante kilometer landoppervlakte is in Fryslân laag ([CBS, 2025](#)). Het bieden van betaalbare huisvesting kan een manier zijn om jongvolwassenen naar Fryslân te trekken of daar te behouden. Benut de ruimte om meer woningen te bouwen. Geef als provincie veel prioriteit aan gedegen woningmarktbeleid. Durf daarbij keuzes te maken, en houd daarbij rekening met toekomstige brede welvaart. In Fryslân staan nu veel grote eengezinswoningen ([Planbureau Fryslân, 2024](#)), terwijl het aantal kleine huishoudens in Fryslân hard stijgt, net als in de rest van Nederland.

"Fryslân zou de voordelen van de provincie beter kunnen benutten om personeel aan te trekken: meer vierkante meter woonoppervlak, waar voor je geld, natuur, meer verbonden met de mensen, gezien worden, schone lucht, mooie natuur, ruimte om te fietsen en te wandelen."

5 - Koers op toekomstige brede welvaart

Het denken in termen van brede welvaart is al even geleden geland in Fryslân. Friezen zijn trots op het hoge niveau van brede welvaart, en de Friese paradox is inmiddels een begrip. Maar brede welvaart blijft niet vanzelf bestaan. Het vraagt continu om scherpe keuzes en een hoog ambitieniveau in de hele provincie. Daarom zou het uitgangspunt bij beleid moeten zijn om een economie te creëren die voldoende verdienvermogen heeft om bij te dragen aan toekomstige brede welvaart, rekening houdend met de sociale en ecologische dimensies ervan. Of het nu gaat om woningbouw, onderzoek of investeren in kansrijke activiteiten: beleid zou moeten worden getoetst aan de effecten op toekomstige brede welvaart.

Toetsen aan brede welvaart wil niet zeggen dat elke vorm van beleid positief moet bijdragen aan alle dimensies van brede welvaart. Soms kunnen dimensies van brede welvaart op gespannen voet staan met elkaar. Zo gaat economische groei vaak ten koste van de welvaardsdimensie milieu. Toetsen aan brede welvaart wil wél zeggen dat de effecten op de verschillende dimensies en de spanningen tussen dimensies waar mogelijk in kaart worden gebracht. Zo kunnen deze tegen elkaar worden afgewogen om expliciete, vaak lastige keuzes weloverwogen te maken. De inbedding van brede welvaart als beleidskader vraagt daarom om lef van de overheid.

“Blijf bij de kracht van Fryslân. Je moet niet Groningen of Amsterdam willen kopiëren, Fryslân heeft haar eigen unieke kwaliteiten.”

Fryslân is een provincie met een sterke identiteit. De inwoners voelen zich vaak op de eerste plaats Fries, en daarna Nederlander (NOS, 2019). Dit sterke gevoel van regionale identiteit is bijzonder in Nederland. Ook de sterke onderlinge verbondenheid en het belang van de gemeenschap, de Mienskip, zijn heel kenmerkend voor Fryslân. Daarnaast herkennen veel geïnterviewden en dialoogdeelnemers zich in het beeld van de Fries met een sterk, onafhankelijk karakter. Ook is Fryslân onlosmakelijk verbonden met de mooie natuur. Het gevarieerde Friese landschap omvat uitgestrekte meren, vier nationale parken en een prachtige kustlijn aan het Wad. De betrokkenheid en saamhorigheid die hieruit voortkomen, kunnen Fryslân helpen bij het uitvoeren van de opgaven.

Conclusie

Het hoge niveau van brede welvaart in Fryslân blijft niet vanzelf bestaan. Zonder sterke economische basis komt het huidige hoge niveau van brede welvaart onder druk te staan. Daarom is een toekomstbestendige Friese economie nodig. Om dit te bewerkstelligen, moet Fryslân scherper kiezen voor activiteiten die de economie écht verder brengen. Deze activiteiten zal Fryslân moeten uitbreiden. Stilstand in ontwikkeling van de economie betekent achteruitgang in brede welvaart. Als je doet wat je deed, krijg je wat je kreeg, en dan is verdere verschraling van de economische activiteit en voorzieningen slechts een kwestie van tijd. Deze verandering vereist een nieuwe aanpak, zoals in de opgaven beschreven staat. Het ambitieniveau moet daarbij omhoog.

Wil Fryslân werken aan een toekomstbestendige economie, dan zal ook de organisatiekracht omhoog moeten. De Economic Board Fryslân is hiervoor een mooi vertrekpunt. Het is van belang dat de noodzaak om aan een toekomstbestendige economie te werken in de hele provincie zijn weerklink vindt, van Harlingen tot Heerenveen, bij schippers en bestuurders. Iedereen kan een bijdrage leveren aan een toekomstbestendige economie die bijdraagt aan duurzame brede welvaart.

Bijlage 1: Dialoogdeelnemers en geïnterviewden

Geïnterviewden

Cid Berger	De Friesland
Erica Schaper	Frisius MC
Sybrand Buma	Gemeente Leeuwarden
Frédérique Amting	NHL Stenden & Generatie Fryslân 2035
Dina Boonstra	Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij
Friso Douwstra	Provincie Fryslân
Jelmer Algra	Provincie Fryslân
Richard Dijkstra	Sonac

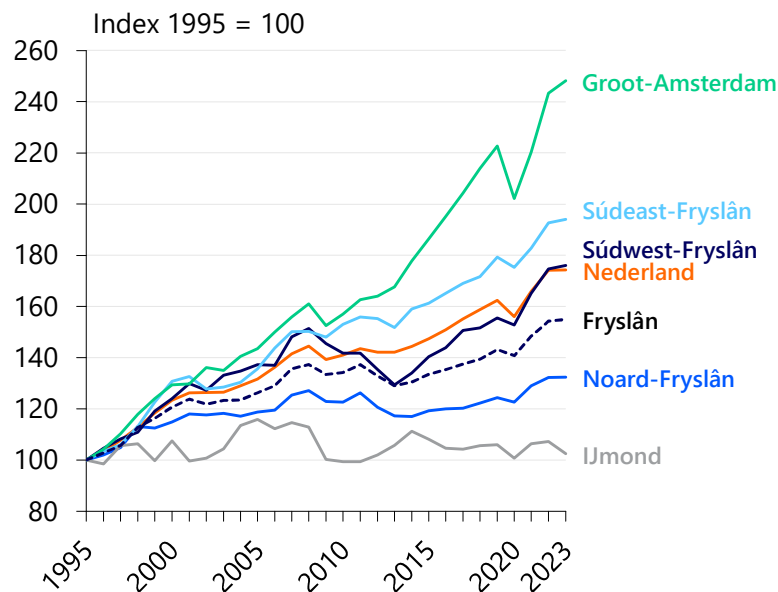
Dialoogdeelnemers

Elze Klinkhammer	Accolade
Jans Helmers	Aeres
Pieter van der Valk	Agricycling
Alex van Dalen	Batenburg Beenen B.V.
Tjalling Halbertsma	Campus Fryslân
Jorrit Volkers	FB Oranjewoud
Carlo Segers	Firda
Erica Schaper	Frisius MC
Arnold de Jong	Fritom B.V. /Club Diplomatique Fryslân
Hedwich Rinkes	Gemeente Heerenveen
Abel Reitsma	Gemeente Leeuwarden
Anne Tjeerd Haaima	Haaima Groep B.V.
Robert van de Leur	Hippotitus
Hans-Paul van der Snee	Innovatiepact Fryslân
Hendrikus Venema	Innovatiepact Fryslân
Henk Rozema	Jorritsma Bouw
Marc Otto	NHL Stenden
Rients Schuddebeurs	Onafhankelijk voorzitter IPF
Arjen Droog	Planbureau Fryslân
Binne Visser	Philips/Innovatiecluster Drachten
Maike van Alphen	Provincie Fryslân
Friso Douwstra	Provincie Fryslân
Carlo Ezinga	Rabobank
Dirk Spoor	Rederij Doeksen
Kees Dekker	Royal Koopmans
Christina Draaisma	Siljan
Jan-Michiël Van der Gang	Van der Gang Dokkum
Jeroen de Boer	Voorzitter Friese ondernemers Stem
Cees Buisman	Wetsus
Cees Pieter van Burgsteden	Wetterskip Fryslân
Erik Zwanenburg	Zwanenburg Projecten B.V.

Bijlage 2: Economische analyse

De economie van Fryslân heeft zich de afgelopen decennia langzamer ontwikkeld dan het landelijk gemiddelde. De economische ontwikkeling verschilt ook tussen de drie Friese regio's. Zo is Súdeast-Fryslân de afgelopen twee decennia harder gegroeid dan de rest van Nederland. Súdwest-Fryslân gaat gelijk op met de rest van Nederland, en Noard-Fryslân blijft achter bij de groei van het Nederlandse bruto binnenlands product (zie figuur 1).

Figuur 1: Economische ontwikkeling van Fryslân blijft achter bij landelijk gemiddelde

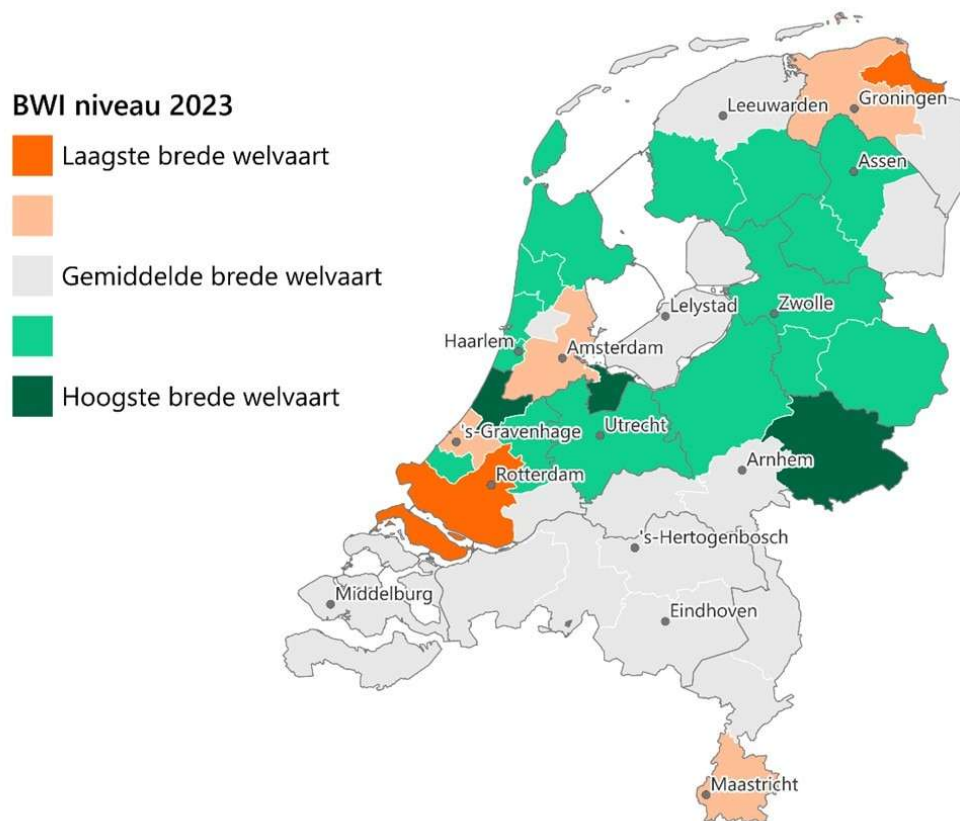
Bron: CBS, bewerking RaboResearch 2025

De beroepsbevolking³ bestaat in Fryslân uit slechts 363.000 mensen ([CBS, 2025](#)). Ook is de beroepsbevolking in Fryslân vaker middelbaar opgeleid dan in de rest van Nederland, waar relatief meer mensen hoger opgeleid zijn ([Planbureau Fryslân, 2024](#)). 36% van de banen zijn in de verzorgende sectoren, de zorg, onderwijs, overheid en detailhandel (LISA, 2023). De beroepsbevolking in Fryslân krimpt harder dan in veel andere Nederlandse regio's ([CBS/PLB, 2022](#)).

³ De beroepsbevolking bestaat uit alle personen die betaald werk hebben of actief werk zoeken.

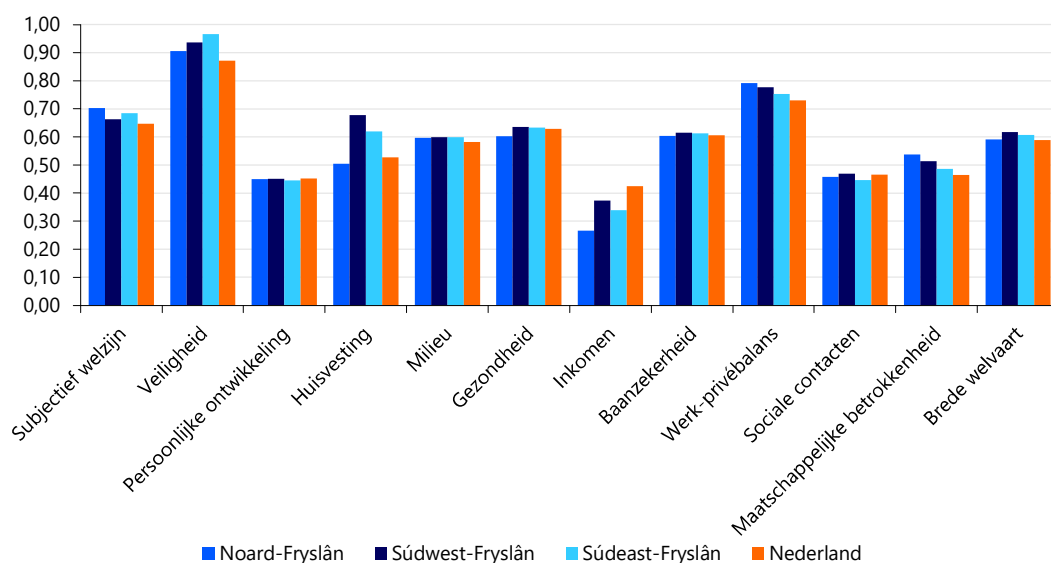
De brede welvaart is hoog in Súdeast-Fryslân en Súdwest-Fryslân, en rond het landelijk gemiddelde in Noard-Fryslân. (zie Figuur 2). Vooral op de onderdelen veiligheid en maatschappelijke betrokkenheid presteert Fryslân beter dan de rest van Nederland (zie figuur 3). Op de dimensie inkomen scoort Fryslân juist weer lager dan de rest van het land.

Figuur 2: Brede Welvaartsniveau per regio

Bron: RaboResearch 2025

Figuur 3: Brede welvaart uitgesplitst naar dimensies

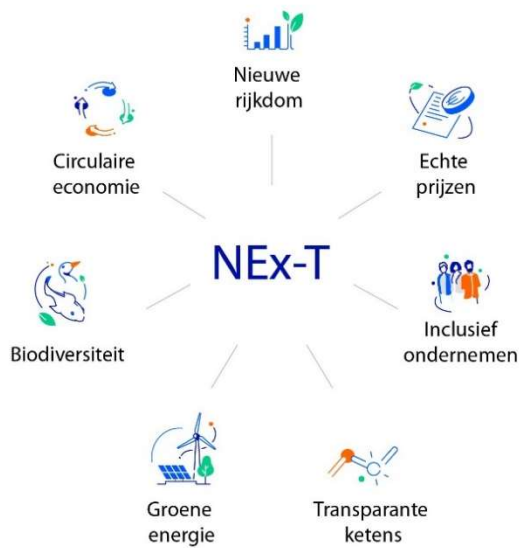

Bron: RaboResearch 2025

Jaarlijks meten we hoe ver bedrijven zijn in de transitie naar een duurzame en inclusieve economie. Deze voortgang drukken we uit in de 'Nieuwe Economie Index voor de Transitie van het bedrijfsleven', de NEx-T-score ([RaboResearch, 2025](#)). Deze transitie bekijken we aan de hand van zeven dimensies (zie figuur 4).

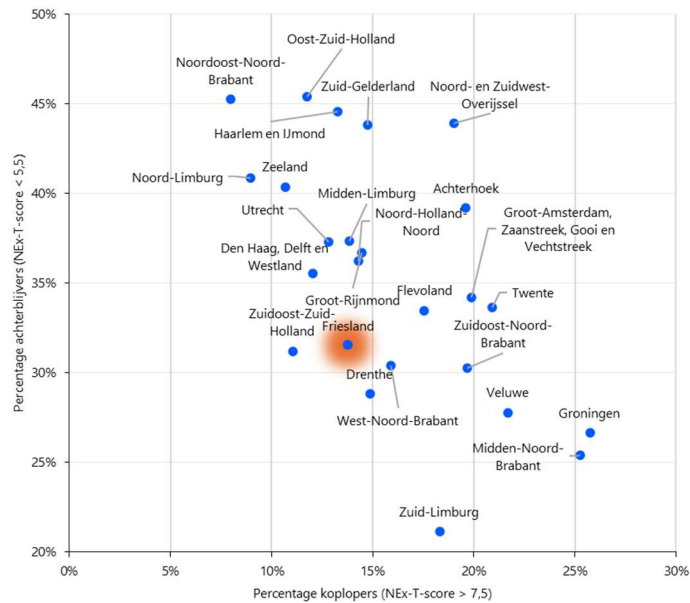
Fryslân heeft relatief weinig bedrijven die voorop lopen in de NEx-T, en ook relatief weinig bedrijven die achterlopen (zie figuur 5). Een deel van de verklaring hiervoor is dat Fryslân relatief weinig grote bedrijven huisvest, terwijl grote bedrijven vaker koploper zijn in de transitie naar een toekomstbestendige economie.

Figuur 4: De zeven dimensies van de NEx-T

Bron: RaboResearch 2025

Figuur 5: Veel Friese bedrijven opereren in de middenmoot van de transitie naar een toekomstbestendige economie

Bron: RaboResearch 2025

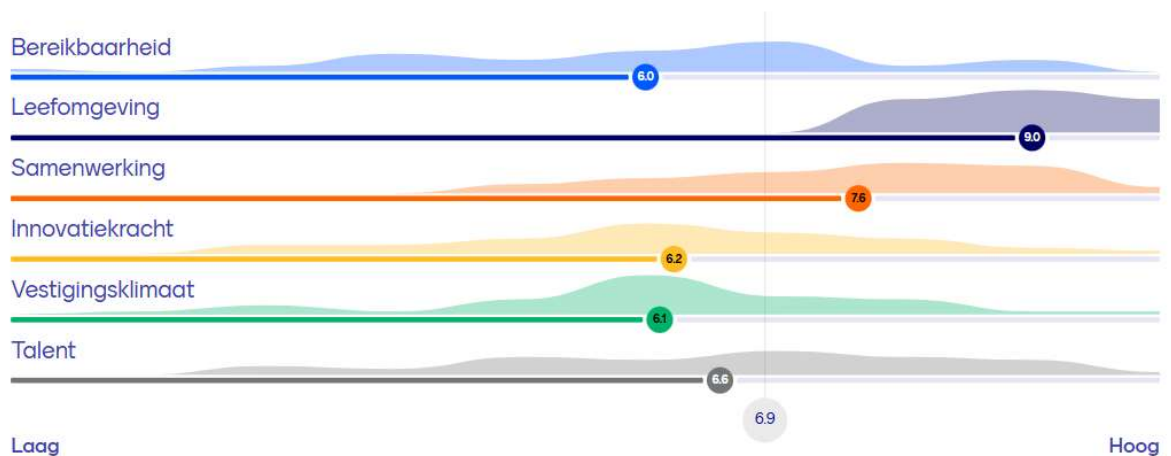
Als onderdeel van het onderzoek hebben we gesprekstafels georganiseerd met Friese stakeholders uit het bedrijfsleven, uit de zorg, van onderwijsinstellingen en vanuit de provincie en enkele gemeentes. We hebben dialoogdeelnemers gevraagd naar de volgens hen grootste uitdaging voor de Friese economie in de komende tien jaar. Daar kwam de woordenwolk in figuur 6 uit. De dialoogdeelnemers zien de krapte op de arbeidsmarkt als de grootste uitdaging voor de Friese economie in de komende tien jaar. Ook beschouwen zij de vergrijzing en de daarmee samenhangende zorgvraag, en de innovatiecapaciteit van de Friese economie als grote uitdagingen.

Figuur 6: Vergrijzing, arbeidsmarktkrapte en innovatie meest genoemde uitdagingen voor de Friese economie

Bron: RaboResearch 2025

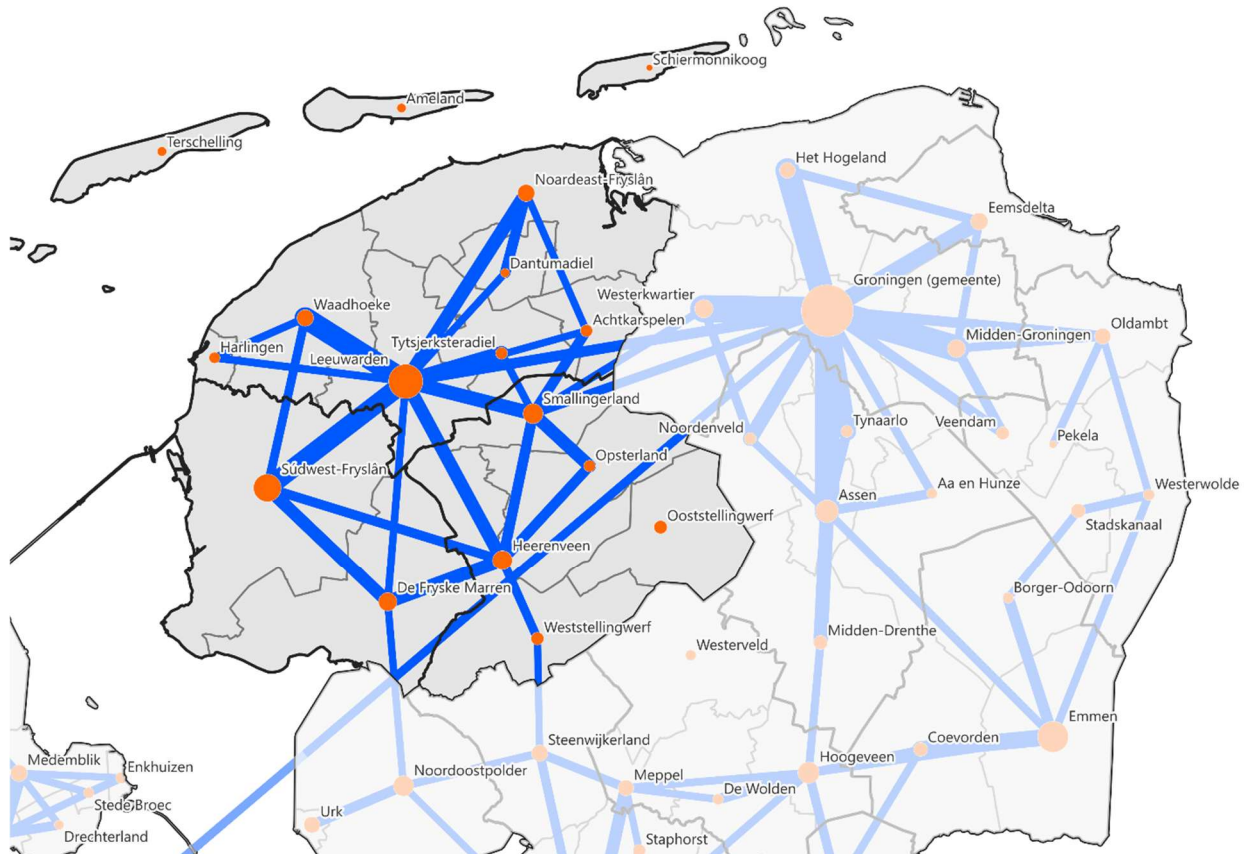
Figuur 7: Dialoogdeelnemers waarderen vooral de leefomgeving in Fryslân

Bron: RaboResearch 2025

Als we Fryslân vergelijken met andere regio's, valt het op dat veruit het grootste deel van de inwoners van Fryslân ook in Fryslân werkt (zie figuur 8). Waar we in andere regio's relatief meer woon- werkverkeer zien dat provinciegrenzen overschrijdt, is dit in Fryslân minder het geval. Deels heeft dit natuurlijk met de geografische ligging te maken, met veel water en weinig grote steden om Fryslân heen. Daarnaast zien we dat er in Fryslân relatief veel pendelverkeer is dat niet van of naar Leeuwarden gaat. Friezen forensen veel tussen kleinere steden en dorpen.

Figuur 8: Woon- werkverkeer tussen gemeenten

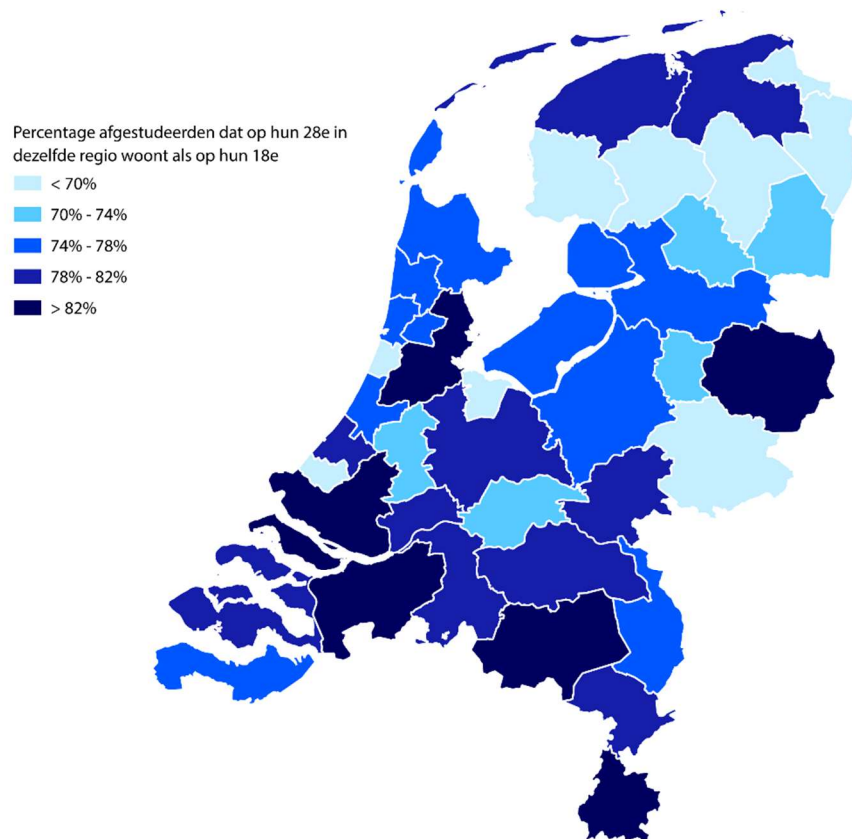

Bron: CBS (2022), bewerking RaboResearch 2025

Noot: De blauwe lijnen geven het totaal van het inkomende en uitgaande pendelverkeer weer. De kaart laat een lijn zien als de som van de inkomende en uitgaande pendelbewegingen boven de 1.500 per dag uitkomen. De oranje bollen laten zien hoeveel mensen wonen in de gemeente waar zij ook werken.

Veel jongvolwassenen vertrekken uit Fryslân. Súdeast- en Súdwest-Fryslân behoren tot de regio's waar de meeste jongvolwassenen na hun 18de zijn vertrokken maar op hun 28ste niet zijn teruggekeerd (zie figuur 9).

Figuur 9: Friese regio's houden relatief weinig jongvolwassenen vast in vergelijking met andere regio's

Bron: Talent in de Regio, bewerking RaboResearch 2024

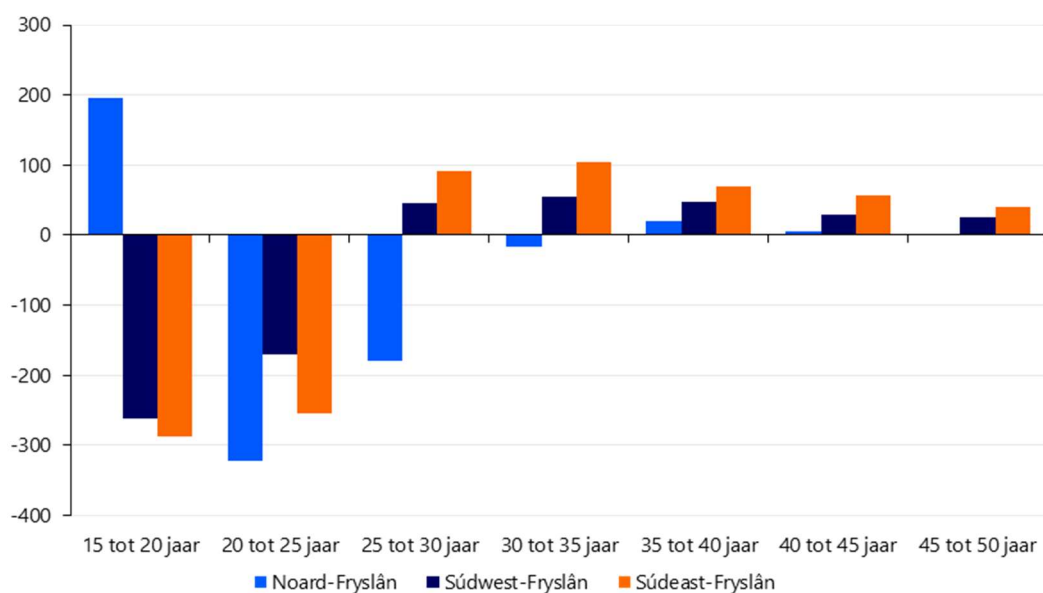
Figuur 10: Veel jongvolwassenen verhuizen naar de regio Groot-Amsterdam

Bron: Talent in de Regio, bewerking RaboResearch 2025

Noot: de lijnen tonen de migratiestromen van jongvolwassenen die uit Fryslân vertrekken. Dit zijn dus mensen die op hun 18de in Fryslân woonden, maar op hun 28ste niet meer. Stromen vanuit Fryslân naar andere regio's waar het aandeel lager is dan 10% zijn niet weergegeven. Zie ook deze [toelichting op de dataset](#).

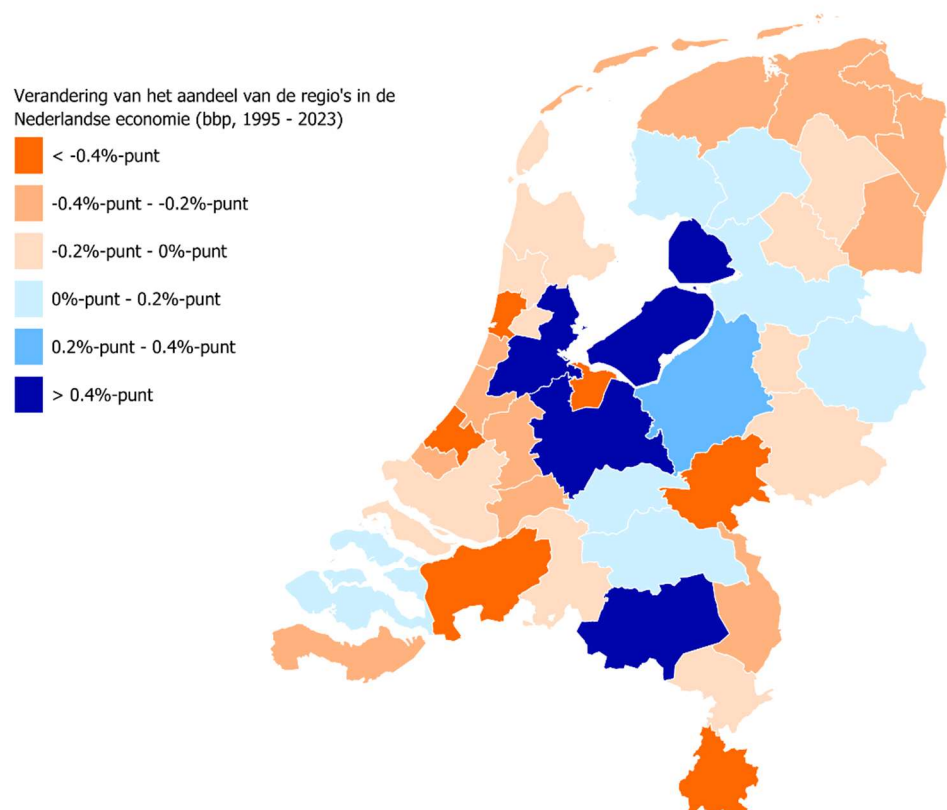
Figuur 11: Veel jongvolwassenen vertrekken uit Fryslân

Bron: CBS, bewerking RaboResearch 2025

De economische groei is in de afgelopen drie decennia niet overal even snel gegaan (zie figuur 12). Vooral de regio's Groot-Amsterdam en Brainport Eindhoven dragen sterk bij aan de groei van het bruto binnenlands product. Ook het aandeel van Utrecht in de Nederlandse economie is sinds midden jaren 90 sterk toegenomen. Als we Fryslân als geheel bekijken, is het aandeel in de Nederlandse economie redelijk constant gebleven. In Noord-Fryslân is het aandeel afgenomen, terwijl Súdeast en Súdwest Fryslân nu relatief iets meer bijdragen aan het bbp dan dertig jaar geleden.

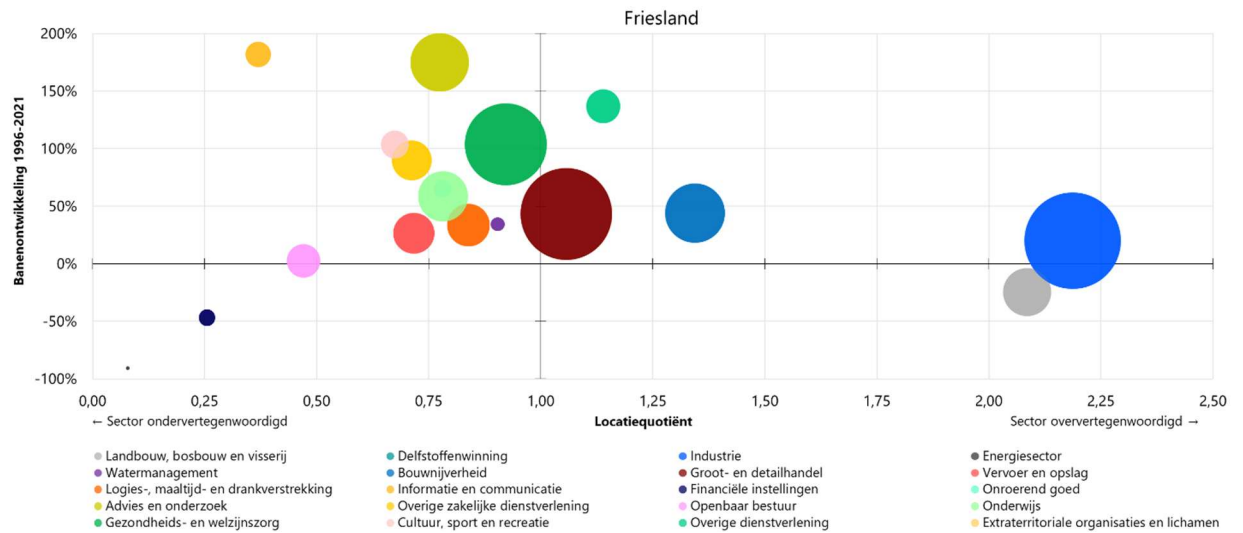
Figuur 12: Ontwikkeling van het aandeel van regio's in de Nederlandse economie

Bron: CBS, bewerking RaboResearch 2025

De industrie en de landbouwsector zijn in Fryslân twee keer zo groot als het landelijk gemiddelde (zie figuur 13).

Figuur 13: Specialisaties in Fryslân

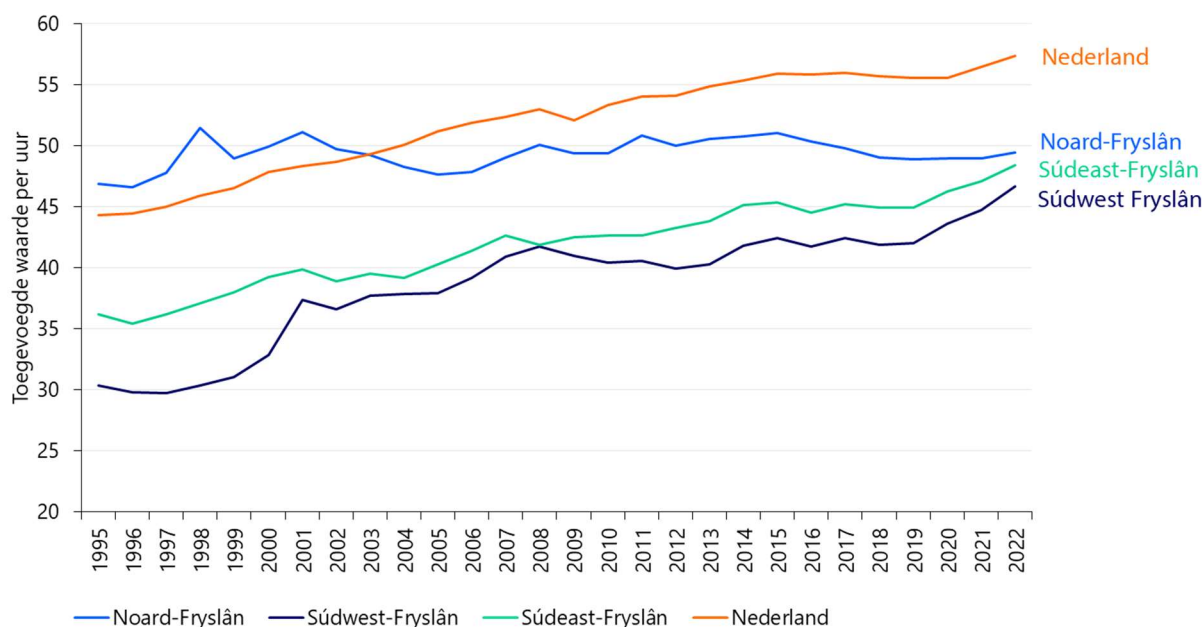

Bron: Stichting LISA (2023), bewerking RaboResearch 2025

De arbeidsproductiviteit ligt in alle Friese regio's onder het landelijk gemiddelde (zie figuur 14). De productiviteit in Noard-Fryslân heeft zich nauwelijks ontwikkeld sinds midden jaren 90, toen de productiviteit in deze regio nog boven het landelijk gemiddelde lag. De productiviteit in Súdeast- en Súdwest-Fryslân heeft zich, met name sinds de coronacrisis, sterk ontwikkeld. Toch is de productiviteit ook hier een stuk lager dan het landelijk gemiddelde.

De uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling per arbeidsjaar liggen in Fryslân lager dan in de rest van Nederland (zie figuur 15). Zo liggen deze investeringen in Noard-Fryslân ruim 18% onder het Nederlands gemiddelde. Uitgaven aan onderwijs en onderzoek vormen een belangrijke basis voor toekomstige innovatiecapaciteit en arbeidsproductiviteit in een regio.

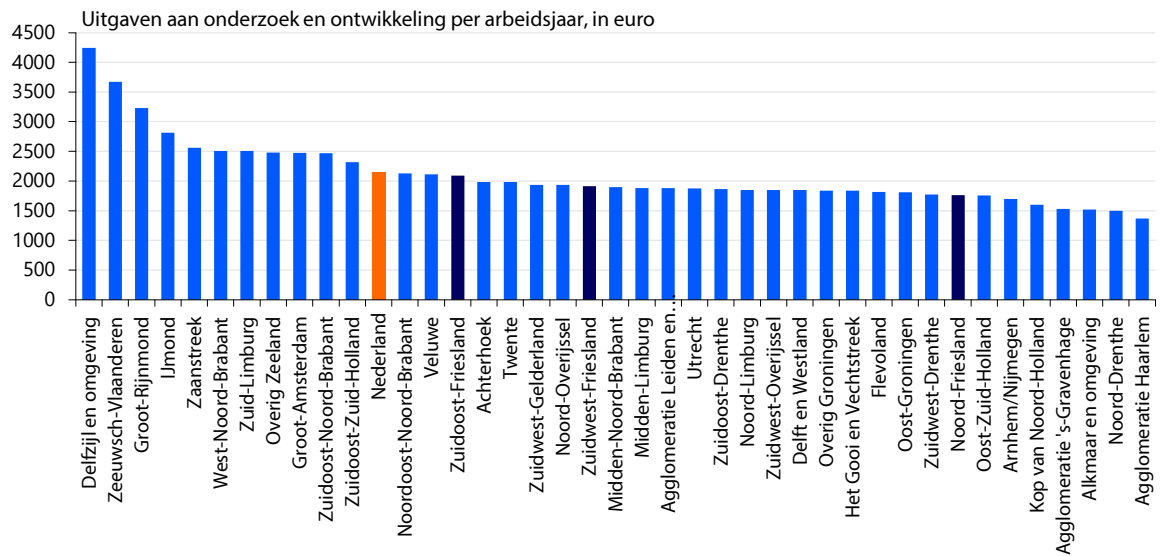
Figuur 14: De arbeidsproductiviteit ligt in alle Friese regio's onder het landelijk gemiddelde

Noot: constante prijzen, prijspeil 2021

Bron: CBS, bewerking RaboResearch 2025

Figuur 15: De uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling blijven achter bij de rest van Nederland

Bron: CBS (2022), bewerking RaboResearch 2025

Colofon

RaboResearch

Nederland

<https://www.rabobank.nl/kennis>

Auteurs

Florine Zendijk

ESG econoom RaboResearch

Rogier Aalders

Regionaal econoom RaboResearch

Otto Raspe

Hoofdeconoom Rabobank

Met medewerking van

Carlo Ezinga

Directeur Rabobank Fryslân

Rikkert Besselse

Business Development Manager Rabobank

Contact RaboResearch

Florine Zendijk

florine.zendijk@rabobank.com

Rogier Aalders

rogier.aalders@rabobank.nl

Contact Rabobank Kring Fryslân

Rikkert Besselse (rikkert.besselse@rabobank.nl)

Met dank aan:

Hans-Paul van der Snee en het team van het Innovatiepact Fryslân

Arjen Droog en het team van Planbureau Fryslân

© 2025 – All rights reserved